

DOI [https://doi.org/10.32405/2522-9931/2522-9958-2020-11\(40\)-96-112](https://doi.org/10.32405/2522-9931/2522-9958-2020-11(40)-96-112)
УДК 378.0113-052:7]:17.026.3

Москальова Алла Степанівна,

кандидат психологічних наук, доцент,
професор кафедри психології управління
Центрального інституту післядипломної освіти
ДЗВО «Університет менеджменту освіти».
Київ, Україна.

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0003-0213-0434>
moskalla@ukr.net

Москальов Максим Володимирович,

кандидат психологічних наук,
доцент кафедри психології управління
Центрального інституту післядипломної освіти
ДЗВО «Університет менеджменту освіти».
Київ, Україна.

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-3213-9635>
maksimv@ukr.net

РОЗВИТОК ПСИХОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ КЕРІВНИКІВ ЗАКЛАДІВ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ ДЛЯ ЇХНЬОГО ОСОБИСТОГО БЛАГОПОЛУЧЧЯ

Анотація. У статті розглядається важлива проблема сьогодення, пов'язана з рівнем психологічної культури у керівників закладів загальної середньої освіти, який сприяв би їхньому особистісному благополуччю. Виявлені психологічні особливості сприяли поточенню поняття «психологічна культура», що розглядається як важлива складова загальної людської культури, яка вказує на взаємозв'язок між внутрішнім психологічним світом особистості і світом зовнішнім, предметним, соціальним. З'ясовано, що психологічна культура керівників закладів загальної середньої освіти є інтегративною рисою особистості, яка об'єднує у собі знання про оптимальні способи особистої взаємодії, соціально доцільну систему мотивації, характеризується ефективністю, конструктивністю управлінської діяльності (зовнішньої та внутрішньої), нерозривно пов'язана з розвитком загальної культури особистості (як інтеграція духовних цінностей, зразків поведінки, здатності конструктивно розв'язувати конфлікти, виконувати складні виробничі завдання тощо), сприяє поліпшенню її соціального благополуччя.

У статті подано емпіричні результати дослідження рівня розвитку психологічної культури керівників закладів загальної середньої освіти. Проведено аналіз отриманих результатів, запропоновано програму

розвитку психологічної культури управлінців, побудовану на основі надання психологічних знань, умінь та навичок, які допоможуть побудувати життєдіяльність так, щоб сприяти особистісному благополуччю. Дослідженням доведено, що заклади післядипломної освіти можуть бути базовою установою щодо надання керівникам допомоги у розвитку психологічної культури.

Ключові слова: психологічна культура; мотиваційна адекватність; соціально-рольова ідентифікація; соціальна саморегуляція; діяльнісна саморегуляція.

1. ВСТУП / INTRODUCTION

Постановка проблеми. У період реформування освітньої галузі в Україні з'явилася гостра потреба у створенні оптимальних умов для розвитку особистості. Вітчизняна освіта, орієнтуючись на поглиблене використання психологічних знань у педагогічній діяльності, вимагає від учених не лише досконалого теоретичного вивчення проблеми, а й розроблення потрібних методичних матеріалів, програм, технологій, які дадуть можливість педагогам підвищити ефективність своєї роботи.

Проведений теоретичний пошук показав, що різноманітні аспекти проблеми психологічної культури були постійно в полі зору науковців, зокрема, психологічна культура молодого вчителя (В. Войтко, В. Рибалка, Н. Чепелева), професійна освіта молоді (В. Семиченко, Т. Титаренко), соціально-психологічні аспекти управлінської діяльності (Л. Карамушка, Н. Коломінський), психологічні і соціальні функції статеворольових стереотипів (Р. Ассаджолі, Дж. Мід, С. Московічі, К. Роджерс, В. Франкл, Е. Фром, К. Юнг, Р. Шваб та ін.) [4], [8].

Водночас проблему формування психологічної культури керівників загальних закладів освіти досліджено недостатньо. Нещодавно визначено питання щодо дослідження психологічної культури, відсутності потрібної літератури, відповідності тем у процесі загальноосвітньої та професійної підготовки, що зумовлює потребу у розробленні навчально-методичного комплексу у системі підготовки та перепідготовки педагогічних кадрів.

Аналіз основних досліджень і публікацій. У працях багатьох авторів можна знайти твердження про те, що існування особистості за своєю сутністю збігається з культурою, оскільки оволодіння матеріальним і духовним світом – це перетворення його на світ людського буття. Водночас у процесі такого перетворення змінюється й сам суб'єкт перетворень, відбувається його розвиток. З позицій культурологічного підходу, представленого працями вітчизняних та зарубіжних учених (зокрема, це Г. Балл [2], І. Ісаєв [3], А. Москальова [4], В. Рибалка [5],

І. Чорний [6] та ін.), культура особистості трактується не тільки як репродуктивна активність, що забезпечує збереження досягнутого рівня у суспільно-історичному розвитку, а й як творчість особистості, спрямована як на споглядання нового в культурі, так і на присвоювання культурних цінностей у процесі становлення індивідуальної культури.

А. Ахієзер, визначаючи філософські основи соціокультурної теорії, зазначає, що культура, яка виникла як один із аспектів людської життєдіяльності і стала в процесі розвитку теоретичного мислення однією з базових ознак, притаманних людині, відіграла роль організованого накопичення досвіду творчої діяльності людини. Адже культура завжди є програмою діяльності її носія – конкретного суб'єкта, програмою її відповідності нагромадженому людством досвіду. Тому втрата суб'єктом важливих аспектів набутої культури загрожує можливості регуляції відтворювальної діяльності. Звідси основною проблемою людства завжди було не тільки здобуття матеріальних благ і вдосконалення матеріальних знарядь і засобів виробництва, а й підтримка, розвиток здібностей людини для власного відтворення [6], [7], [1], [4].

П. Гуревич наводить декілька прикладів специфічних підходів до визначення культури. Один із них – це філософсько-антропологічний, де культура розглядається як розгорнута феноменологія людини, що визначає культуру як сукупність знань, мистецтва, моралі, права, звичок та інших особливостей, притаманних людині – членові суспільства. На зміну цьому погляду з'являється філософсько-історичний, який часто називають діяльнісним, тобто коли відбувається передбачена, спланована зміна реальності [7], [8]. Сучасна наука вивчає культуру за трьома напрямками І. Ісаєв [3]: як сукупність матеріальних і духовних цінностей (О. Арнольд, Ю. Єфимов, І. Громов, В. Малахов, В. Тугарінов, Н. Чавчавадзе); як специфічний спосіб людської діяльності (К. Абульханова-Славська, О. Асмолова, В. Давидович, Ю. Жданов, М. Каган, О. Леонт'єв, С. Рубінштейн); як процес творчої самореалізації сутнісних сил особистості (В. Біблер, Л. Коган, В. Мажуєв, Е. Соколов) [8].

Отже, в основу тлумачення та визначення поняття «культура» покладено філософсько-антропологічну або філософсько-історичну, або соціологічну природу. Серед науковців, які займалися цією проблемою, можна назвати С. Аверінцева, В. Губіна, В. Іванова, Л. Кертмана, М. Кагана, Ю. Лотмана, В. Мажуєва, Г. Нодія, В. Поліщука, В. Топорова [1], [4], [8].

Якщо, як зазначають І. Чорний та В. Танасійчук, культура, з одного боку, визначається як процес формування її якостей і властивостей, а з іншого – як процес створення відповідних умов, за яких людина має можливість проявляти свої здібності, досягати мети й певних ідеалів, то

стає зрозумілим зростання інтересу до її феномену культури, до визначення її статусу, ролі і функцій у житті окремого індивіда. Ці автори вказують, що існують основні теорії і концепції, які становлять методичне підґрунтя для вивчення культури [6].

Автори визначили основні теорії і концепції, що становлять методичне підґрунтя для вивчення культури [6], [1]:

- монолійна (мономодальна) концепція розвитку культури – в основу всіх монолінійних концепцій покладено уявлення про процес еволюції духовного складника людської цивілізації як про рух від простого до складного, менш досконалого до більш досконалого;

- концепція культурно-історичних циклів – культура розглядається як певний живий організм з визначеними просторово-часовими параметрами. Представники цієї теорії Тойнбі, П. Сорокін, О. Шпенглер кожен по-своєму вказували на новітні підходи у новій світоглядній ситуації, спричиненій переосмисленням і переоцінюванням ролі людини у складних суперечливих економіко-політичних і соціокультурних процесах її життя;

- ігрова теорія Гейзінги, в основі якої – дослідження Гейзінги, згідно з яким культура виникає й розвивається у процесі гри. У грі, на думку Гейзінги, людина висловлює своє ставлення до життя і світу, яке проявляється, зокрема, як надмірність енергії, психоаналітична концепція культури, будується на дослідженнях З. Фрейда, де об'єктом психоаналітичних досліджень стає культура в різноманітних проявах. Так з'явилася течія психоаналізу – культурологічна. Праці М. Міда, Е. Фрома, Г. Саллівена, К. Хорні та інших відкривають нове бачення конфлікту між людьми як біологічними істотами і культурою як продуктом її сублімації, тобто трансформації негативної енергії, що нагромаджується в глибинах людської психіки, індивідуального і колективного несвідомого. Різні моделі зв'язку між культурами та психікою людини вивчав К. Юнг. Його праці тісно пов'язані з проблематикою антропологічного та культурологічного характеру. Такі поняття, як «архетип», «колективне несвідоме» стали класикою психологічної антропології та психоаналітичної культурології. До сучасних авторів, які займаються розробленням психоаналітичних концепцій культури, можна віднести С. Грофа, Р. Мея [1], А. Москальова [4], В. Рибалка [5] та ін.

2. МЕТА ТА ЗАВДАННЯ / AIM AND TASKS

Мета дослідження – виявити зміст, структуру та рівні розвитку психологічної культури керівників закладів загальної середньої освіти; виявити специфіку рівня розвитку та розробити програму розвитку

психологічної культури керівників закладів загальної середньої освіти для їхнього особистого благополуччя.

Завдання дослідження: проаналізувати сутність поняття «психологічна культура» управлінця; емпірично дослідити рівень сформованості психологічної культури керівників загальної середньої освіти; розробити програму розвитку психологічної культури особистості керівників загальної середньої освіти.

3. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ / THE THEORETICAL BACKGROUNDS

Аналіз наукової літератури виявив, що життя людини неможливо розглядати окремо від розвитку культури та цивілізації. Існування особистості за своєю сутністю збігається з культурою, бо матеріальне і духовне оволодіння світом є перетворенням його на світ людського буття. Водночас у процесі такого перетворення змінюється і сам суб'єкт перетворення, відбувається його розвиток.

Якщо сутність феномену психологічної культури відрізняється різноманітністю та неоднозначністю, спробуймо розробити відповідну модель. Виходячи з проведеного аналізу досвіду вітчизняних та зарубіжних психологів, *психологічна культура* керівників закладів загальної середньої освіти розглядатиметься нами як інтегративна риса особистості, яка об'єднує у собі знання про оптимальні способи особистої взаємодії, соціально доцільну систему мотивації, характеризується ефективністю, конструктивністю діяльності (зовнішньої та внутрішньої) та нерозривно пов'язана з розвитком загальної культури особистості (як інтеграція духовних цінностей, зразків поведінки, загальнолюдської культури). Рівень психологічної культури визначається не стільки змістом окремих складових, скільки ступенем взаємодоповненості та взаємоузгодженості. За цієї умови психологічна культура міститиме складові, які відповідатимуть мотиваційно-потребовій, інтелектуально-почуттєвій та поведінково-вольовій сферам особистості (див. рис.).

Мотиваційно-потребова сфера безпосередньо пов'язана з потребами, інтересами, бажаннями особистості. Можна сказати, що мотиваційно-потребовий компонент психологічної культури – це комплекс мотивів, що спонукає керівників до активної життєвої позиції. Ми розглядатимемо дві групи мотивів: зовнішні та внутрішні. До зовнішніх належать соціальні мотиви, які можуть бути широко представлені (бажання посісти певне місце у суспільстві, підвищити соціальний статус, особистісна самореалізація і престиж), та вузько представлені (прагнення мати певний статус у конкретній соціальній групі). До внутрішніх мотивів належать

пізнавальні, самоствердження, ідентифікації з іншою людиною, саморозвитку і самоактуалізації (мається на увазі прагнення до самовдосконалення, бажання підвищити власні можливості, реалізувати потенціал), афіліація (прагнення встановити стосунки з іншими людьми), особистісного зростання (здатність володіти собою у будь-яких ситуаціях) [9]. Для формування мотиваційно-потребового компонента в роботі з керівниками слід: навчити усвідомлювати мотиви своєї поведінки; поліпшувати структуру ціннісних орієнтацій; спрямовувати їх на вибір активних форм поведінки; підвищувати бажання досягнення успіху.

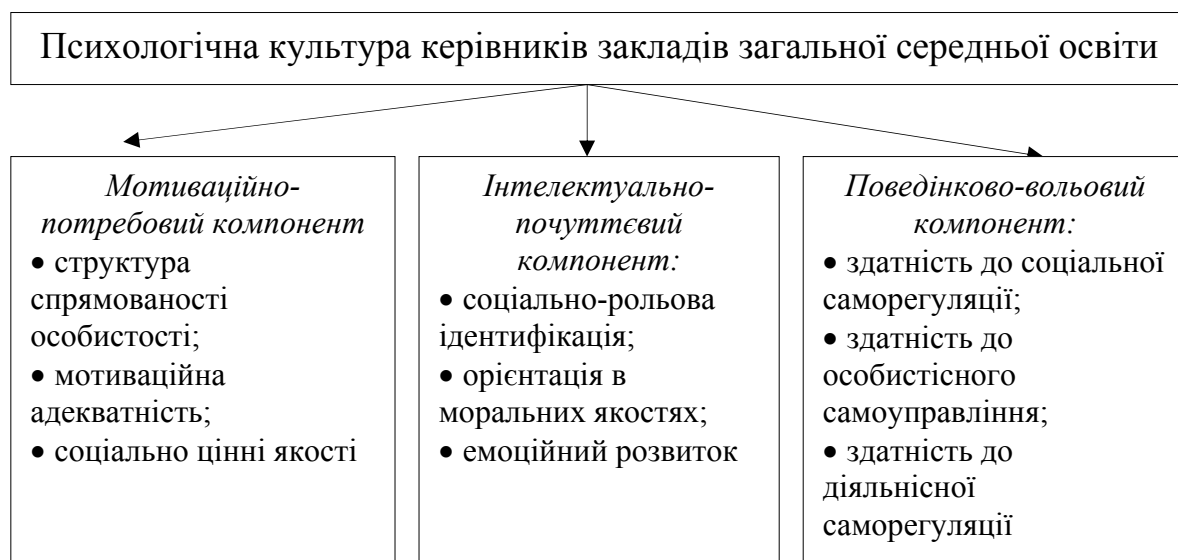

Рис. Модель психологічної культури керівників закладів загальної середньої освіти

Інтелектуально-почуттєва сфера визначає рівень психологічної культури, пов'язаний зі знаннями, уміннями, навичками керівників, що виявляються в поглядах, поняттях, поінформованості; здатність володіти своїми емоціями, керувати настроєм, бути емоційно стриманим. Ця сфера відповідає за сприйняття ними певних образів навколишнього середовища та забезпечення подальшого опрацювання інформації. Основним завданням розвитку їхньої психологічної культури є потреба в навчанні: розуміти себе та інших; розуміти та вербалізувати свої відчуття; усвідомлювати некоректний характер емоційних стереотипів, свою поведінку в конфліктних ситуаціях; усвідомлювати глибинні причини своїх переживань і способів реагування; розуміти свої почуття; активізувати інтелектуальні прояви всіх психічних функцій, що забезпечують пізнання навколишнього середовища та адаптацію до нього.

Поведінково-вольова сфера виражає ступінь сформованості та стійкості вольових властивостей, які роблять поведінку конструктивною. Ступінь сформованості поведінково-вольової сфери керівників вказує на здатність відповідати за свої дії, бути стриманими, виваженими, толерантними до навколишнього середовища. Ось чому важливо надати керівнику знання з психологічної культури, навчити поводитися в екстремальних ситуаціях, володіти своїми емоціями, бути стриманим, упевненим у собі, підвищувати свої вольові якості. Розвиток поведінково-вольового компонента з психологічної культури надасть можливість навчити керівників таких якостей, як: оволодівати новими формами поведінки (навчитися коригувати свої неадекватні реакції, будувати стосунки так, щоб поведінкова реакція була стриманою); вільно володіти законами самоуправління; контролювати діяльнісну саморегуляцію.

На підставі цього вважаємо виділити рівні психологічної культури та їх вплив на особисте благополуччя:

до високого рівня – належатимуть керівники закладів загальної середньої освіти, у яких переважають показники оптимальних результатів. Загалом, вони адаптовані до соціуму, характеризуються розвиненою моральною, емоційною, інтелектуальною сферами, адекватним рівнем розвитку самоповаги та соціальної адаптованості. Їхніми ознаками є: незалежність, упевненість у собі, комунікативність. Вони мають високий рівень соціальної саморегуляції, особистісного самоуправління, діяльнісної саморегуляції;

до середнього рівня психологічної культури належать керівники, у яких один із оптимальних проявів показників переважає, а інші відходять від норми. Такі керівники не завжди мають стійку активну життєву позицію, наявність резервних сил для того, щоб упоратися з негативними ситуаціями. Вони відрізняються завищеним або заниженим рівнем самоповаги, що проявляється у самовпевненості, імпульсивності, здатності виявляти елементи демонстративності, інколи суперництва. Їхня поведінкова сфера іноді характеризується підвищеною тривожністю, бажанням бути кращим (або непомітним), що іноді призводить до невідповідності рівня домагань реальним можливостям, може сприяти виникненню неадекватної поведінки;

до низького рівня можна віднести керівників, у яких виявляється явна дисгармонія соціальної поведінки. Для них характерна схильність до недостатнього розвитку мотиваційно-потребової, інтелектуально-почуттєвої та поведінково-вольової сфери. Вони погано ідуть на контакт, мають негативні установки під час формування моделі життєвої перспективи, бувають агресивні або пасивні, схильні до конкурентних дій,

дотримуються неефективних дій у конфліктних ситуаціях, поведуться неконструктивно. Неконструктивність такої позиції полягає у негнучкості поведінкових стереотипів, переважанні екстернального локусу контролю, недостатньої критичності. Керівники, які належать до цього рівня, потребують індивідуальної коригувальної роботи.

Наступним етапом нашого експерименту було розроблення спеціальної методики дослідження психологічної культури керівників закладів загальної середньої освіти в умовах реформування освітніх закладів.

4. МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ / RESEARCH METHODS

Дослідження проводилося серед слухачів курсів підвищення кваліфікації керівників загальних середніх закладів освіти. Загальний масив досліджуваних становив 150 осіб. У процесі проведення емпіричного дослідження було використано тест «Психологічна культура особистості» О. Моткова [10]. Математичне опрацювання даних та графічна презентація результатів здійснювалися за допомогою комп'ютерного пакета статистичних програм (SPSS, версія 21).

5. РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ / RESEARCH RESULTS

Під час емпіричного дослідження було визначено специфічні психологічні особливості та рівні сформованості психологічної культури (ПК) управлінських та методичних кадрів у системі післядипломної педагогічної освіти [8].

Встановлено, що більшість слухачів (57,1%) знаходяться на середньому рівні, кількість слухачів з низьким рівнем становить 11,7%, високий рівень виявлено лише у 31,2%.

Як показали результати дослідження, більшість респондентів знаходяться на середньому рівні сформованості ПК. Вищезазначене змушує відмітити потребу у підвищенні рівня психологічної культури як у тих, у кого низький, так і в тих, у кого недостатній рівень сформованості.

Аналіз результатів дослідження слухачів, залежно від статі, показав (табл. 1), що більшість чоловіків (70%) мають середній рівень сформованості психологічної культури і лише 30% – високий. Натомість у жінок ця якість розвинена менше.

Загалом, такі результати підтверджують потребу в підвищенні рівня психологічної культури у групи респондентів – як чоловіків, так і жінок.

Таблиця 1

**Рівні сформованості психологічної культури керівників – слухачів
 курсів підвищення кваліфікації післядипломної освіти
 (залежно від статі)**

Респонденти (залежно від статі)	Рівні психологічної культури (у %) Н (низький), С (середній), В (високий)		
	Н	С	В
Жінки	19,2	48,9	31,9
Чоловіки	-	70	30
По масиву загалом	11,7	57,1	31,2

Наступний показник впливу на рівень сформованості психологічної культури *залежність від сімейного стану* (табл. 2). Серед «одружених» є особи з низьким рівнем ПК (13,6%), найбільше представників з середнім рівнем (59,1%) і невелика кількість слухачів з високим рівнем (27,3%).

Щодо «неодружених», то їх рівень сформованості ПК дещо ліпший: 45,5% із середнім рівнем, а решта (54,5%) – на високому рівні (табл. 2).

Таблиця 2

**Рівні сформованості психологічної культури керівників – слухачів
 курсів підвищення кваліфікації післядипломної освіти
 (залежно від сімейного стану)**

Респонденти (залежно від сімейного стану)	Рівні психологічної культури (у %) Н (низький), С (середній), В (високий)		
	Н	С	В
«одружені»	13,6	59,1	27,3
«неодружені»	-	45,5	54,5
По масиву загалом	11,7	57,1	31,2

Більш яскраво характеризує рівні сформованості ПК загальний показник *залежності від сімейного стану*: «одружений – неодружений» у гендерній ретроспективі. Так, жінки мають високий рівень сформованості ПК лише у 31,9%, середній – 48,9%, і, як не прикро, 19,1% – низький; чоловіки лише високий (30%), та середній (70%) рівні. Гендерний аналіз за показником «одружений – неодружений» вказує, що чоловіки, як одружені (середній рівень 73,1%, високий – 26,9%), так і неодружені (середній рівень 50%, високий – 50%) мають більш гармонійно сформовану психологічну культуру. У одружених жінок яскраво виражено дисгармонійність сформованості ПК: є жінки з низьким рівнем (22,5%), середнім (50%) і лише 27,5% – з високим рівнем. У неодружених жінок дещо кращий показник (57,1% високий та 42,9% середній рівні). Серед неодружених як чоловіків, так і жінок відсутній низький рівень

сформованості ПК, водночас, достатньо сформований (жінки – 57,1%, чоловіки – 50%) високий рівень ПК (табл. 3) [8].

Таблиця 3

Гендерний аспект рівнів сформованості ПК, залежно від сімейного стану у слухачів курсів підвищення кваліфікації

Стать	Сімейний стан	Рівні психологічної культури Н (низький), С (середній), В (високий)		
		Н	С	В
Жінки	одружені	22,5	50	27,5
	неодружені	-	42,9	57,1
	Разом	19,1	48,9	31,9
Чоловіки	одружені	-	73,1	26,9
	неодружені	-	50	50
	Разом	-	70	30

Дослідження вказує на потребу у підвищенні високого рівня сформованості психологічної культури як у жінок, так і у чоловіків.

Отже, психологічна культура особистості – це не стільки природна риса особистості, скільки результат формування певних психологічних якостей, який нерозривно пов'язаний із розвитком загальної культури особистості (як інтеграція духовних цінностей, зразків поведінки, загальнолюдської культури). Основна роль у цьому процесі відводиться психологічній службі, основною ланкою якої є психолог. Діяльність психолога базується на ідеях гуманізму, цінності людської особистості, високоморальних і демократичних принципах тощо. Саме він забезпечує єдність процесів гармонізації і розвитку особистості. Звідси формуються основні напрями і види діяльності психолога в організації науково-методичного забезпечення кадрової та виховної роботи; надання допомоги керівникам освітніх установ, які мають різні психологічні або соціально-психологічні труднощі; психологічний супровід працівника у процесі роботи [1], [4], [8].

Тобто робота з розвитку психологічної культури керівників закладів загальної середньої освіти може відбуватися за таких складових: створення сприятливих соціально-психологічних умов для творчого розвитку особистості; надання потрібної психолого-педагогічної допомоги для розв'язання гострих психологічних проблем, подолання впливу несприятливих соціальних, економічних та інших факторів; надання психологічних знань, прищеплення вмінь та навичок особистісного самовдосконалення, самовиховання. Ця психологічна робота сприятиме як підвищенню психологічної культури, так і забезпеченню особистого благополуччя керівників закладів загальної середньої освіти.

Основне завдання програми розвитку психологічної культури керівних кадрів освіти – надання психологічних знань, умінь та навичок, які допоможуть їм побудувати свою життєдіяльність так, щоб це дало можливість адаптуватися до сучасних умов, зокрема, краще розуміти свою поведінку та поведінку інших людей, адекватно висловлювати свої думки, вислуховувати протилежні, розумітися в тих чи інших життєвих колізіях, почуватися психологічно компетентним щодо вирішення складних життєвих ситуацій. Важливо надати керівникам закладів освіти психологічну інформацію для створення власної концепції буття, засвоєння соціальних і професіональних цінностей, формування світогляду. Поступове опанування законів психології, нових способів мислення, спілкування допоможе досягти високого рівня психологічної культури. Це дасть керівникам можливість активізувати життєдіяльність, допоможе реалізувати психологічні знання, набуті у процесі навчання, створити комфортні умови існування в педагогічному середовищі, а також звільнитися від недоцільних стереотипів мислення, розв'язати глибинні внутрішні конфлікти, брати на себе відповідальність за якість свого життя, відпрацьовувати деякі системи психологічного захисту, що сприятиме встановленню нормальних стосунків з оточуючими та поліпшенню пізнавального, емоційного, вольового компонентів. А це дасть можливість позбутися деформаційних явищ у взаєминах.

Програма відображує основні проблеми, на які зорієнтований психолог в роботі з персоналом організації (1; 4).

Перша проблема – набуття психологічної культури – оволодіння окремими поняттями та знаннями щодо психології особистості. Керівників слід ознайомити з базовими психологічними поняттями та їх впливом на рівень взаємодії з підлеглими.

Друга проблема – усвідомлення отриманих психологічних знань у повсякденному житті. Персонал навчають оперувати психологічними термінами під час описування деяких фактів свого життя. Слухачі вчаться аналізувати власні проблеми завдяки отриманим знанням, умінням та прийомам аналізу, інтегрувати відомості про окремі, розрізнені події, виділяти суттєві ознаки того, що відбувається. При цьому кожна дія з упровадження психологічних знань у повсякденне життя прирівнюється до самостійного наукового дослідження, що передбачає ознайомлення з дією психологічних законів на життєвому рівні.

Третя проблема – перевірка результативності проходження перших двох. Пріоритет надається пізнанню іншої людини та усвідомленню того, що кожна людина – індивідуальність. На цій стадії їм треба оволодіти комплексом завдань: пізнавати іншу людину, використовуючи систему пошуку нових граней індивідуальності; ставитися до людей без упередження, відзначаючи

позитивні характеристики особистості, які визначають її неповторність, відмінність від інших людей; навчитися спілкування: не оцінювати іншого, приймати іншу людину з притаманними їй якостями.

Четверта проблема – оволодіння прийомами самопізнання, самосприймання, самооцінювання, самовиховання тощо. Передбачалося, що оволодіння прийомами самопізнання (інтроспекції, рефлексії) допоможе розібратися з проблемними ситуаціями та ухвалити виважені рішення; надасть можливість відслідковувати кроки до цілі, сформулювати свою поведінку в екстремальних життєвих ситуаціях; сприятиме аналізу подій та критичному усвідомленню самого процесу роботи свого мислення, виявляти та прогнозувати їх вплив на плинні й очікувані події.

П'ята проблема присвячена ухваленню морально виважених самостійних рішень, виконанню стратегій взаємодії, спрямованих на поліпшення свого становища у соціумі.

Шоста проблема містить підвищення здатності до самоуправління у різноманітних життєвих ситуаціях; сприяння закріпленню установок на самосприймання та саморозвиток; прийняття відповідальності за своє життя та усвідомлення, аналіз, контроль за всім, що відбувається; прогнозування тих подій, які мають відбутися в житті; створення власної програми життя, більш толерантного, цілеспрямованого, компетентного, вільного від конфліктів, непорозуміння, негарздів. Дотримання цих установок слугуватиме саморегуляції та коригуванню індивідуальних особливостей, які заважають оточуючим адекватно їх сприймати. А це вже говорить про оновлену парадигму самоуправління, відмову від прямого насилля над собою, як єдиного способу власного розвитку та стратегій поведінки.

Сьома проблема, власне, і завершує процес розвитку психологічної культури як потрібного фактора оптимізації особистісного зростання керівників закладів освіти. Головним завданням є осмислення того, як взаємодіють психічні явища з іншими явищами життя суспільства та конкретної людини, її поведінки.

Так, під час поступового (крок за кроком) розвитку психологічної культури у керівних кадрів освіти підвищується мотивація до розвитку психологічної культури, бажання отримати знання, які допоможуть їй стати кращою, а це веде до особистісних змін у поведінці.

6. ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ / CONCLUSIONS AND PROSPECTS FOR FURTHER RESEARCH

Отже, доведено значення розвитку психологічної культури в особистісному зростанні керівника закладу загальної середньої освіти в умовах післядипломної освіти; здійснено теоретичний аналіз сутності

поняття психологічної культури керівника закладу освіти; проаналізовано та систематизовано різноманітні теоретичні підходи, узагальнено основні проблеми щодо потреби в розвитку психологічної культури у керівників закладів освіти. Проведено емпіричне дослідження рівнів розвитку психологічної культури керівників закладів загальної середньої освіти. Розроблено програму розвитку психологічної культури керівних кадрів освіти, в основу якої покладено послідовне вирішення ряду проблем.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у вивченні чинників формування підвищення кваліфікації як у керівників закладів загальної середньої освіти, так і в інших категорій в умовах післядипломної освіти.

7. СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ / REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

- [1] А. С. Москальова, «Формування психологічної культури дівчат-підлітків в умовах позашкільного навчального закладу», дис. ... канд. наук; Центральний інститут післядипломної педагогічної освіти. Київ, Україна, 2004, 20 с.
- [2] Г. О. Балл, Категорія «культура особистості» в аналізі гуманізації загальної та професійної освіти. Педагогіка і психологія професійної освіти: результати досліджень і перспективи; І. А. Зязюна, Н. Г. Ничкало, Ред. Київ, Україна, 2003, 680 с.
- [3] И. Ф. Исаев, *Профессионально-педагогическая культура преподавателя*. Москва, Россия: Академия, 2002, 208 с.
- [4] А. С. Москальова, *Рівні сформованості психологічної культури керівних та методичних кадрів освіти курсів підвищення кваліфікації системи післядипломної педагогічної освіти*; С. Д. Максименко, Ред. Київ, Україна: Науковий світ, 2008, с. 100–106.
- [5] В. В. Рибалко, «Психологічна культура особистості у професійній підготовці та діяльності практичного психолога», *Проблеми підготовки і підвищення кваліфікації практичного психолога у вищих навчальних закладах*. Київ, Україна, 2002, с. 29–32.
- [6] І. П. Чорний, В. В. Танасійчук, *Теорія та історія культури (культурологія): конспект лекцій*. Чернівці, Україна: Рута, 2001, с. 7–11.
- [7] П. П. Горностай, Т. М. Титаренко, *Психологія особистості: словник-довідник*. Київ, Україна: Рута, 2001, 320 с.
- [8] А. С. Москальова, «Психологічна культура – як необхідний фактор формування особистості», *Педагогіка і психологія*. Київ. Україна: Пед. преса, Вип. 4, с. 152–157, 2002.
- [9] В. А. Семиченко, *Шляхи підвищення ефективності вивчення психології*. Київ, Україна: Магістр-S, 1997, с. 119.

- [10] О. И. Мотков, *Психология самопознания личности: практ. пособие.* Москва, Россия. 1993, с. 34.

DEVELOPMENT OF PSYCHOLOGICAL CULTURE OF LEADERS OF THE GENERAL SECONDARY EDUCATION INSTITUTIONS FOR THEIR PERSONAL WELFARE

Alla Moskaljova,

PhD, Associate Professor

Department of Management Psychology

Central Institute of Postgraduate Education

SIHE «University of Educational Management».

Kyiv, Ukraine.

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0003-0213-0434>

moskalla@ukr.net

Maxim Moskalyov,

PhD of Psychology, Associate Professor,

Department of Management Psychology

Central Institute of Postgraduate Education

SIHE «University of Educational Management».

Kyiv, Ukraine.

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-3213-9635>

maksimmv@ukr.net

Abstract. An important problem of the present, which is related to the presence of high level of psychological culture in the heads of general secondary education institutions, which contributes to their personal welfare. The revealed psychological features contributed to the refinement of the concept of psychological culture, which is considered as an important component of the general human culture. It points to the relationship between the inner mental world of the individual and the world external, subject, social. It is revealed that the psychological culture of the heads of general secondary education institutions is an integrative personality trait that combines knowledge about optimal ways of personal interaction, socially expedient system of motivation, characterized by efficiency, constructive management activity (external and internal). It is inextricably linked the development of a common personality culture (such as the integration of spiritual values, patterns of behavior, the ability to constructively resolve conflicts, solve complex production problems, etc.) and improves their social welfare. Accordingly, the article presents the empirical results of the study of the level of development of psychological culture of the heads of institutions of general secondary education. The results are analyzed and the program of development of psychological culture of managers is proposed. It is built on

the basis of providing psychological knowledge, acquirements and skills that will help them to build their lives in a way that will promote their personal welfare. In general, this research has shown that postgraduate educational institutions can be a basic institution for assisting heads in developing a psychological culture.

Keywords: psychological culture; motivational adequacy; socio-role identification; social self-regulation; active self-regulation.

РАЗВИТИЕ ПСИХОЛОГИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ РУКОВОДИТЕЛЕЙ УЧРЕЖДЕНИЙ ОБЩЕГО СРЕДНЕГО ОБРАЗОВАНИЯ РАДИ ИХ ЛИЧНОГО БЛАГОПОЛУЧИЯ

Москалева Алла Степановна,

кандидат психологических наук, доцент,
профессор кафедры психологии управления
Центрального института последипломного образования
ГУВО «Университет менеджмента образования».
Киев, Украина.
ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0003-0213-0434>
moskalla@ukr.net

Москалев Максим Владимирович,

кандидат психологических наук,
доцент кафедры психологии управления
Центрального института последипломного образования
ГУВО «Университет менеджмента образования».
Киев, Украина.
ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-3213-9635>
maksimmv@ukr.net

Аннотация. В статье рассмотрена важная проблема, связанная с наличием уровня психологической культуры у руководителей учреждений общего среднего образования, способствующим их личностному благополучию.

Выявленные психологические особенности способствовали уточнению понятия «психологическая культура», которое рассматривается как важная составляющая общей человеческой культуры и указывает на взаимосвязь между внутренним психологическим миром личности и миром внешним, предметным, социальным. Выяснено, что психологическая культура руководителей учреждений общего среднего образования является интегративной чертой личности, объединяющей знания об оптимальных способах личностного взаимодействия, социально целесообразную систему мотивации, что характеризуется

ефективністю, конструктивністю управленчеської діяльності (зовнішньої і внутрішньої), нерозривно пов'язаною з розвитком загальної культури особистості (як інтеграція духовних цінностей, прикладів поведінки, здатності конструктивно вирішувати конфлікти, виконувати складні виробничі завдання і т. п.), сприяє покращенню їх соціального благополуччя.

В статті представлені емпіричні результати дослідження рівня розвитку психологічної культури керівників установ загальної середньої освіти. Проведено аналіз отриманих результатів, запропоновано програму розвитку психологічної культури керівників, побудовану на основі отриманих психологічних знань, умінь і навичок, які допоможуть створити програму життєдіяльності, сприяючу особистісному благополуччю.

Дослідженням доведено, що заведення післядипломної освіти можуть бути базовими в наданні керівникам допомоги в розвитку психологічної культури.

Ключеві слова: психологічна культура; мотиваційна адекватність; соціально-рольова ідентифікація; соціальна саморегуляція; діяльнісна саморегуляція.

REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

- [1] A. S. Moskalova, «Formuvannia psykholohichnoi kultury divchat-pidlitkiv v umovakh pozashkilnoho navchalnoho zakladu», dys. ... kand. nauk; Tsentralnyi instytut pisliadyplomnoi pedahohichnoi osvity. Kyiv, Ukraina, 2004, 20 s.
- [2] Н. О. Балл, Категорія «культура особистості» в аналізі гуманізації загальної та професійної освіти. Педагогіка і психологія професійної освіти: результати досліджень і перспективи; І. А. Зіaziуна, Н. Н. Ничкало, Ред. Kyiv, Ukraina, 2003, 680 s.
- [3] I. F. Isaev, Professional'no-pedagogicheskaya kul'tura prepodavatelya. Moskva, Rossiya: Akademiya, 2002, 208 s.
- [4] A. S. Moskalova, Rivni sformovanosti psykholohichnoi kultury kerivnykh ta metodychnykh kadriv osvity kursiv pidvyshchennia kvalifikatsii systemy pisliadyplomnoi pedahohichnoi osvity; S. D. Maksymenko, Red. Kyiv, Ukraina: Naukovyi svit, 2008, s. 100–106.
- [5] V. V. Rybalko, «Psykholohichna kultura osobystosti u profesiinii pidhotovtsi ta diialnosti praktychnoho psykholoha», Problemy pidhotovky i pidvyshchennia kvalifikatsii praktychnoho psykholoha u vyshchyykh navchalnykh zakladakh. Kyiv, Ukraina, 2002, s. 29–32.

- [6] I. P. Chornyi, V. V. Tanasiichuk, *Teoriia ta istoriia kultury (kulturolohiia): konspekt lektsii*. Chernivtsi, Ukraina: Ruta, 2001, s. 7–11.
- [7] P. P. Hornostai, T. M. Tytarenko, *Psykhologhiia osobystosti: slovnyk-dovidnyk*. Kyiv, Ukraina: Ruta, 2001, 320 s.
- [8] A. S. Moskalova, «Psykhologichna kultura – yak neobkhidnyi faktor formuvannia osobystosti», *Pedahohika i psykhologhiia*. Kyiv. Ukraina: Ped. presa, Vyp. 4, s. 152–157, 2002.
- [9] V. A. Semychenko, *Shliakhy pidvyshchennia efektyvnosti vyvchennia psykhologhii*. Kyiv, Ukraina: Mahistr-S, 1997, s. 119.
- [10] O. I. Motkov, *Psihologiya samopoznaniya lichnosti: prakt. posobie*. Moskva, Rossiya. 1993, s. 34.

*Стаття надійшла
до редакції 24 січня 2020 року*